

ATSKIRTYS VISUOMENINĖJE APLINKOS SAMPRATOJE

Gintaras Čaikauskas

*Architektūros katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas,
Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lietuva
El. paštas gintaras.caikauskas@architekturoslinija.lt*

Įteikta 2009 09 04

Santrauka. Įvairiais aspektais analizuojamos aplinkos estetinės kategorijos, atskleidžiant prieštaravimus tarp socialinio užsaky-
mo, kūrėjų sumanymų bei rezultatų visuomeninės sampratos, taip pat aiškinamasi, kokios yra atskirties atsiradimo priežastys.
Architektūros kūryba pateikiama kaip neatsiejama, dominuojanti meninių disciplinų visumos dalis, atspindinti ne tik žmonijos
kultūros, bet ir visos civilizacijos raidos ypatybes, besiformuojanti veikiant bendriems evoliucijos dėsniams. Būdingų prieštaravimų
ištakos atskleidžia tarpusavio nesuskalbėjimo priežastis. Meninės veiklos pasekmės ir vertinimo klausimai analizuojami remiantis
ryškesniais šiuolaikiniais pavyzdžiais.

Reikšminiai žodžiai: atskirtis, aplinkos samprata, prieštaravimų pradai.

Įvadas

Pasikeitus Lietuvos politinei formacijai vis dažniau ir garsiau kalbama apie šalies ekonominės diferenciacijos didėjimą bei realiai juntamą šio proceso rezultatą – socialinę atskirtį. Tendencingai besiformuojanti visuomenė anksčiau – ideologizuota, dabar – vartotojiškai angažuota, turi savus gyvenimo dėsnius ir specifiką. Žmonių sąmonės brandos genėzė bei jų veiklos padarinių – dirbtinio ekonomikos auginimo, perkaitimo, krizių analizė dar kartą įrodo, kad individo egzistencinis pagrindas buvo ir išliks ne tiek objektyvi ekonominė platforma, kiek jo paties sau keliamų subjektyvių reikalavimų, susiformuotų poreikių, susikurtų įvaizdžių bei komercijos primestų šablonų supratimo, jų patenkinimo siekio ir realizuotų galimybių kriterijai. Tai iš esmės yra kultūrinė sąvoka, moralinė kategorija, individo savęs identifikavimo išraiška, esminių veiksmų principų suformulavimas, gyvenimo prasmės, žmogiškosios laimės ir džiaugsmo, asmenišką pasitenkinimo suvokimas, vertybių ir prioritetų nustatymas, pilietinis ir tautinis tapatumas, kosmopolitiškumas, visuomenės priimtų normų pripažinimas arba jų neigimas. Visa tai yra neatsiejama nuo

asmenybės ugdymo ir švietimo sistemos efektyvumo, platesnio akiračio formavimo, savarankiško išsilavinimo. Nemažiau svarbus žmogaus pamatinis kultūrinis išprusimas, profesinis pasirengimas, šalies ir pasaulio istorijos išmanymas, adekvatus praeities ir dabarties reiškinių supratimas, jų vertinimas, gebėjimas daryti išvadas ir jas pritaikyti kasdienybėje, ateities procesų ir konkrečios savo veiklos mechanizmų modeliavimas.

Antra vertus, žmonijos dvasinės prigimties natūralus absoliuto dominavimas prieš materializmo apraiškas bet kokiomis ekonominėmis sąlygomis daugiau ar mažiau yra kultūros imperatyva. Asmenybės gyvenime neišvengiamai jaučiamas nuolatinis estetikos ilgesys ir siekis, kūrybinio pakilimo bei emocijų išgyvenimų poreikis. Jis visuomet yra skirtingas, kiekvienam žmogui – individualus. Sunkiai mokslo terminais apibrėžiama, gana neprofesionaliai skambanti subjektyvi estetinė kategorija – „grožis“ – iš tikrųjų yra labai galinga materialinė jėga, dažnai nugalinti net objektyvius ekonominius apskaičiavimus ar iš anksto apgalvotas logines nuostatas. Grožio kategorija išlieka sunkiausiomis, meno gyvavimui nepalankiomis ekonominėmis

aplinkybėmis, savitomis formomis pasireiškia net karų ar kitų negandų laikotarpiams, diktatūrų epochose, tačiau ypač suklesti demokratinėse visuomenėse, ekonominio pakilimo etapuose. Estetikos formavimas dažnai tampa ir paties ekonominio gyvenimo pagrindu, veiklos tikslu, galingu verslo įrankiu ir pelno garantu. Pridėtinės meninės vertės sukūrimas bei išliekamosios vertės atsiradimas paprastai siejasi su bendražmogiškosiomis vertybėmis, kūrėjų sugebėjimu jas vienaip ar kitaip pateikti, koduojant savo individualius išgyvenimus bei originalius sumanymus, interpretuoti būsimąjį reiškinio idėjas, o sociumui¹ – pagrindiniam meninių produktų vartotojui – reikia adekvačiai jas priimti, suprasti, atskleisti ir įvertinti. Menas nėra tiesiogiai su objektyviomis mokslinėmis kategorijomis susijusi žmonijos veikla, visuomet buvo ir bus grindžiamas subjektyviu aplinkos suvokimu. Objektyvius gamtos dėsnius galima iššifruoti sąmoningai, moksliniais tyrimais, analize ir stebėjimais, o meninės kategorijos dažniausiai priimamos pasąmonės lygmenyje, jos labai dažnai būna skirtingų individų suprantamos visiškai priešingai, individualiai. Tuomet labai išryškėja asmenybės bendros edukacijos, išprusimo klausimai, akiračio, tolerancijos, išankstinio nusistatymo, teigiamo ar neigiamo nusiteikimo, natūralaus esmės nesupratimo, intelektualaus nepasirengimo ar grynai žmogiškojo nenoro įsigilinti ir suprasti naujus, netradicinius aplinkos reiškinius ir už jų slypinčius galimus pavojus.

1. Kosmopolitinis konceptualusis prieštaravimų pradai

XX a. pradžioje atsiradusi pasaulinė modernizmo banga iš esmės buvo susijusi su pažangesnių technologijų, naujų gamybinių santykių atsiradimu, sutapo su technikos progresu bei civilizacijos pažanga. Feodalizmo epocha užleido vietą industriniam kapitalizmui, leidusiam didesnes finansines lėšas paskleisti daug platesniuose socialiniuose sluoksniuose, o kultūrą padarė lengvai prieinamą plačiosioms masėms. Modernizmas demonstratyviai paneigė klasikinio, ypač realistinio meno tradicijas, sulaužė jo kūrybos formas. „<...> ieškojimų rezultatai būdavo įvairūs: ir neprotingi triukai, ir pražudytų talentų tragedija, ir mados vaikymasis, ir didžiųjų meistrų tikri atradimai“ (Šepetys 1982). Siekimas pranokti praeitį, suformuoti avangardistinių

meno vaidmenį vertė ieškoti neįprastų išraiškos būdų bei priemonių. Taip buvo siekiama originalumo, ekstravagantiškumo, pasireiškusio dvejopai: vieni kūriniai buvo sąmoningai komplikuojami, idėjos perteikiamos itin sudėtingai, įmantriai, neretai nedidelei profesionalų grupei ezoteriškai ir estetizuotai, demonstruojant rafinuotą intelektą. Buvo pasiektas labai aukšto profesinio lygio meistriškumas impresionizme, simbolizme, konstruktyvizme, sąmonės srauto literatūroje, ekspresionizmui buvo būdingas didelis vaizdo įtaigumas ir išraiškingumas, simbolizme mintis buvo reiškiamą itin subtiliai. Kita tendencija krypo į primitivizmą, kai kada net į infantilizmą, profanaciją (dadaizmas, tašizmas, populiarusis menas). Su šia tendencija, neigiančia tradicines vertybes, susijęs dekadentizmas. Judėjimo idėjos išreiškė žmonių interesų susvetimėjimą, urbanistinės aplinkos indeferentiškumą, beveidiškumą, individualizmą, žmogaus kaip visuomenės nario tapatybės praradimą. Vis labiau ėmė ryškėti kūrėjo ir jį supančios aplinkos atotrūkis, skirtingi, kartais net priešingi tikslai ir interesai. Atsirado formalizmo sąvoka, tai kūryboje tapo kasdieniu, įprastu reiškiniu. Menas dažnai ėmė mėgautis savo neprieinamumu plačiajai visuomenei, siekė pakilti virš sociumo, netgi tapo savitiksliu reiškiniu: „menas dėl meno“. Lozungas, kad „grožis vieną dieną pakeis pasaulį“, tapo atgyvenęs ir visiškai nepopuliarus, nes pasaulis realiai pakeitė meną. Estetizmas buvo atmetamas kaip saloninio kičo ar saldaus, lengvo gyvenimo (angl. *easy life*) išraiška, minties paviršutiniškumo priemonė.

Pirmosios modernizmo srovės panašiai kaip klasicizmas ar romantizmas apėmė daugelį meno šakų. Tokios buvo impresionizmas, konstruktyvizmas, futurizmas. Simbolizmas ir siurrealizmas apėmė dailę, teatrą, grožinę literatūrą, modernas (secesija) – architektūrą ir dailę. Vėliau konkrečios modernizmo srovės buvo susijusios su viena ar kita meno šaka, žanru. Dailėje pasireiškė fovizmas, kubizmas, abstrakcionizmas, op-dailė, populiarioji dailė, kinetinė dailė, hiperrealizmas, konceptualizmas. Architektūroje – funkcionalizmas, brutualizmas, metabolizmas, postmodernizmas, bio-nika, dekonstruktyvizmas, technicizmas (angl. *high-tech architecture*), minimalizmas, filosofijos ir dailės simbiozės inspiruotas konceptualizmas. Atsirado ir ėmė gyvuoti net „architektūros be architekto“ sąvoka ir realizuoti pavyzdžiai.

2. Lokalus konceptualusis prieštaravimų pradai

Esminiai pasaulinio meno pokyčiai atsispindėjo ir Lietuvos kultūroje. Sovietiniais metais modernioji

¹ Sociumas – teritorinė savaime atsinaujinanti žmonių bendruomenė, apimanti gyvenvietės, regiono, krašto gyventojus (Vanagas 2003).

dailė didžiulėmis kūrėjų pastangomis buvo dvigubai koduojama tarsi savotiška, labai subtili ir apgalvota paslėptos rezistencijos forma, rafinuota reakcija į svetimos valstybės primestą visapusišką ideologinį diktatą. Egzistavo neskelbtas pasipriešinimas dirbtinei socialistinio realizmo ideologijai, privalėjusiai būti paprastai ir suprantamai visiems – netgi jokio išsilavinimo ar pasirengimo neturintiems žiūrovams. Modernizmo naujovėms suvokti visuomet reikėjo rimtesnių pastangų: vidinės mąstymo laisvės ir požiūrio alternatyvumo, platesnio kultūrologinio išprusimo, asmens vidinio pasirengimo priimti reiškinius kaip demokratinio pliuralizmo pasekmes. Visa tai visuomenei buvo sunkiai prieinama, nes iš esmės prieštaravo kuriamai proletariato diktatūrai ir žmonių sąmonėje formuojamai sovietinio gyvenimo ideologijai. Architektūros srityje, politiniais įsakais supaprastinus stalinistinės epochos istorines formas, ideologijos atspindžiai nebuvo tokie ryškūs, kaip kitose meno srityse, tačiau technologijų atsilikimas padarė savo darbą. Statybų sektoriaus techninis ir meninis lygis neleido architektams pasiekti pasaulinio lygio tendencijų. Paradoksalu, kad šio laikotarpio statiniai, keliantys daug diskusijų kultūrologijos plotmėje, nekilnojamojo turto požiūriu išlaikė laiko išbandymus, jie pritaikomi naujomis paskirtimis, tebėra patikimų finansinių investicijų garantai (1, 2 pav.).

Šalies Nepriklausomybės atgavimas, staigus mąstymo laisvės ir gyvenimo demokratijos proveržis suskaldė vertintojų ir kūrėjų meninį mąstymą į kelias

sunkiai suderinamas ir dažnai priešingas dalis. „Kartu su pertvarka iškilus naujoms veiklos galimybėms dailės pasaulyje pradėjo reikštis tiek kultūros decentralizacijos tiek ir savotiškos centralizacijos tendencijos“. „Dailės pasaulio „skaidymasis“ ir įvairūs nesutarimai prasidėjo dar prieš Nepriklausomybės atgavimą, tačiau po 1990-ųjų profesinės dailininkų organizacijos veikla jau gana ryškiai skyrėsi nuo dailės gyvenimo specifikos, natūralios konkurencijos, „lygiavos“ principu neišmatuojamos meninės vertės“. „Kadangi ŠMC tapo pirmąja Lietuvoje vakarietiško tipo institucija, nuo pat pradžių aiškai deklaravusia naujos veiklos priemones bei tikslus, jos iniciatyvos negalėjo nesiskirti nuo LDS (Lietuvos dailininkų sąjungos) parodų veiklos, kuri kaip ir anksčiau buvo organizuojama atsižvelgiant tik į tradicinių dailės šakų LDS sekcijų poreikius ir komisijų sprendimus“ (Trilupaitytė *et al.* 2005). Technologijos raida padiktavo naujas vaizdo perteikimo priemones. Anot R. Dubinskaitės, „analizuojant daugybę video ir fotografijos darbų, sukurtų nuo 10-ojo dešimtmečio pradžios iki šių dienų, išsikristalizavo 6 skirtingi menininkų vaidmenys/pozicijos, kūrybos strategijos, kurios čia įvardijamos metaforomis: narcizo, pojūčių bandytojo, aktoriaus, etnografo, kontempliuotojo ir komunikautojo“ (Trilupaitytė *et al.* 2005). A. Tereškino nuomone, „žaismingai naudojantis popkultūra, popliteratūra ir kultūros teorija, <...> siekiama atverti skandalingo viešumo geneologiją, kolektyvinių ir individualių fantazijų normatyvumą bei masinės patirties suintymimą dabarties Lietuvoje. Kokie viešumo im-

1 pav. Rekonstruotas „Pramogų bankas“ (buvęs „Pergalės“ kino teatras)
Fig. 1. „Pramogų bankas“ after reconstruction (former cinema “Pergalė”)

2 pav. Mokslininkų gyvenamieji namai
Fig. 2. Housing estate “Mokslininkų namai”

peratyvai dabar yra patys svarbiausi? Ar skandalingo viešumo siekinys yra simptomiškas šiuolaikinybei? Kokios esminės fantazijos yra užvaldžiusios masinės auditorijos akiratį?“ (Trilupaitytė *et al.* 2005). Įsivyravo nuomonė, kad objektyvūs kultūros kriterijai išnyko ir ėmė dominuoti tik tie apskrūs žmonės, kurie savo draugystėmis, ryšiais ar paslaugų mainais išpeša sau naudos. „Tačiau demokratinė visuomenė iš esmės skiriasi nuo totalitarizmo: anot rašytojo Kosto Ostrausko, <...> tiktai diktatūra paprastai skelbiasi turinti bei puoselėjanti sveiką, progresyvią visuomenę ir kultūrą. Tik ten, esą, viskas visada aišku, švaru ir tvarkinga – ne tik visuomeniniame gyvenime, bet ir kūryboje; tik ten, girdi, klesti tyros, moralios ir humaniškos idėjos bei jų prisotinti kūriniai. Žodžiu, tobulas *law and order* [įstatymas ir tvarka]“ (Bučys 2008).

3. Funkcinis prieštaravimų pradas

Žmonijos erdvinį judėjimą suvokiant kaip vieną iš esminių aplinkos formavimosi priedaidų, pripažįstant šio veiksnio lemiamą prioritetą prieš gyvenamosios vietos konkrečią lokalizaciją, išryškėja viešųjų erdvių svarba ir lemiantys jų parametrų veiksniai aplinkos formavimo procesuose. „Ar galėjo architektūra atsirasti anksčiau, nei Žemėje įsivyravo sėslus žmonių gyvenimo būdas? Šiuolaikinis mokslas atsako, kad – ne“ (Vanagas 2003). Sėslios civilizacijos atsiradimas ir jos raida natūraliai sukūrė prekinį mainų sritį bei prekybos fenomeną, o visa tai galėjo vykti tik esant vienokiems ar kitokiems pirklių judėjimo keliams, kurie siejo skirtingus kraštus ir sudarė priedaidas pasikeisti trūkstamais produktais. Istoriskai susiklosčiusi tipologinė šios srities sąvokų terminija patvirtina tai, jog viešosios erdvės (suprantant jas plačiąja prasme) iš esmės formavo, veikė ir nulėmė įvairiausių urbanistinių struktūrų atsiradimą, raidą, o kartais – reikšmės praradimą ar net ir visišką sunykimą. „Tam, kad miesto kultūra atsirastų ir ilgam įsitvirtintų, reikėjo, kad tos teritorijos (terpės) apgyvendinimas taptų labai intensyvus, kad žemdirbiai, pajėgdami patys prasmaitinti, galėtų didelę dalį sukurtų maisto produktų perleisti kitiems“ (Vanagas 2003). „<...> architektūros teoretikas Z. Gidonas pirmųjų urbanistinių teorijų <...> pradininku laiko popiežių Sikstą V (pontifikatas 1585–1590 m.), kuris suvokė miestą ne kaip formalų gatvių ir aikščių piešinį, bet kaip sudėtingą kompozicinį – techninį organizmą, atliekantį utilitarines funkcijas“ (Vanagas 2003). Miestai, atsiradę ir išsivystę kaip natūralūs žmonijos gyvenamosios aplinkos dariniai, ilgainiui ėmė darytis verslo įrankiu. Siekiant suderinti

viešųjų interesų apsaugą bei sukurti patrauklią aplinką investicijoms, iškilo plėtros valdymo ir reguliavimo poreikis, automatiškai sukūręs funkcinį prieštaravimų pradą. Šių problemų suderinimas ir sprendimo kokybė realiai priklauso nuo kiekvienos šalies išsivystymo lygio.

4. Technologinis prieštaravimų pradas

Dailės kūrinių reprodukovimas, masinių informacijos priemonių atsiradimas, garso ir vaizdo aparatūros, elektronikos ir kibernetikos raida, kiti mokslo laimėjimai galutinai ištrynė ribas tarp menininko kūrėjo ir jo vertintojo. Tai tiesiogiai atsispindėjo meninėje kūryboje, atsirado naujų, visiškai alternatyvių ir kontrastingų iki šiol egzistavusių klasikinei meno išraiškai kūrybinių ieškojimų, subrendo naujos vertybės, formavosi alternatyvūs judėjimai, iškilo netikėtos filosofijos ir teorijos. Menas radikaliai ėmė keisti savo pirmines prigimties formas. Amžinai maištinga kūrybos prigimtis atrado visai naujas veiklos sritis ir išraiškos priemones. Nuolatinis siekis atkreipti dėmesį, daryti įtaką, stebinti, šokiruoti – tapo esmine vertės siekiamybe, viršijusia estetines kategorijas, kurios būdavo charakteringos ir ištobulintos ankstesnėse formose. Meno sritimi tapo netikėčiausi, iki šiol nebūdingi šiai sričiai reiškiniai arba tiesiog – kasdienio gyvenimo objektai. Vis labiau sureikšminamas ir akcentuojamas kūrybos procesas, veiksmo siekis arba tiesiog pats veiksmas (angl. *happening*), fragmentuojamas tik atskiras momentas, neįpareigojantis siekti meninio apibendrinimo, visumos, nepaisantis konkretaus galutinio rezultato kokybės arba dar daugiau – išvengiantis bet kokios materialios išraiškos. Atsirado vadinamasis tarpdisciplininis menas, susiejęs iki šiol atskirai besiplėtojusius meno šakas. Profesionalusis menas visuomet vystėsi ir tebesivysto daug greičiau, negu evoliucionuoja visuomeninė jo samprata, ir tai sukelia daugybę naujų prieštaravimų.

5. Geopolitinis prieštaravimų pradas

Skirtingą aplinkos bei reiškinų vertinimą taip pat galima suvokti remiantis socialinėmis „centro ir periferijos“ priedaidomis. „<...> geometrinė metafora „centras – periferija“ turi sudėtingas daugiasluoksnių interpretacijų tradicijas (geografinis diskursas: miestas – kaimas, sostinė – provincija, geopolitinis požiūris: metropolija – kolonija, ekonominis orientyras: postindustrinės šalys – „trečiasis pasaulis“, tautinis likimo ženklas: Tėvynė – tremtis, egzodas, kultūrinis

rodiklis: pasauliniai mokslo ir meno židiniai – vietiniai kultūros ir mokslo centrai, valstybiniai ir net bažnytiniai matmenys: administraciniai centrai – provincijos, etc. <...> svarbiausia – erdvinės metaforos „centras – periferija“ įtampa, istorinė sąveika ir dviejų dėmenų keitimosi vietomis paradoksas <...>. Enšteino terminu tariant, reliatyvūs, sąlyginiai, taigi, nuolat galintys pasikeisti vietomis lygiaverčiai semantiniai žmogiškos raiškos dydžiai <...>. Vakarykštis „centras“ gali tapti „periferija“ ir atvirkščiai – vakarykštė „periferija“ pavirsti „centru“, <...> istorijos bėgyje keičiasi politinė priklausomybė, valstybinės propagandos orientyrai, ideologinio ir moralinio valdžios presingo metodai, viešpataujančių religijų poveikiai, tekstų komunikacijos priemonės, epochiniai kultūros kanonai, literatūrinės mados, talentų mastas ir gausa, laisvės ir humaniškumo „salos“ visuomenės paklusnumo „liūnė“, <...> keičiasi kultūros poveikis materialistiškai „pažaboto“ žmogaus savimonėje, <...> kultūra priešinasi dvasios sąstingiumi, o menas ir literatūra pranašauja sąstingio laikinumą ir dvasinio praregėjimo galimybę, tegul ir utopišką žmogaus triumfą žodyje, spalvoje, garse, reginyje“ (Bučys 2008). „Istorinė ir geografinė Lietuvos valdymo „centrų“ kaita (Trakai↔Vilnius↔Krokuva↔Varšuva↔SanktPeterburgas↔Kaunas↔Maskva↔Vilnius↔Briuselis↔Vašingtonas) niekad nebuvo panaikinusi ir negalėjo panaikinti transistorinio geografinės „periferijos“ nekintamumo. Lietuva, kaip žinia, visą laiką savo vietoje, kaip nuolatinė dvinarės metaforos „centras-periferija“ dalis, keičiasi tikrai geopolitinio „centro“ buveinė“ (Bučys 2008). „Tik toks binarinis požiūris gali išsaugoti kūrybiškai naudingas abipuses „centro“ ir „periferijos“ įtampas, kartu padėti tiksliai artikuliuoti dvišalius iššūkius ir demokratines jų įgyvendinimo galimybes laisvo dialogo atmosferoje. Nūdienė europocentrizmo euforija, be abejo, nėra palanki atvirai formuluoti tautinius interesus, vyksta platus „antinacionalistinis vėjus“, tačiau akivaizdu, kad vietiniai „antinacionalistai“ kaip visada, persistengia, norėdami būti šventesni už šventuosius“ (Bučys 2008). „<...> Lietuvos istorikų darbai <...> pažeidžiami dėl jų evoliucionistinio ir neevoliucionistinio „futurizmo“ (Marx), (Tonbey), kai visa istorijos ir civilizacijos raida suvokiama kaip neišvengiamas judesys „iš tamsios praeities“ – „į šviesią ateitį“, o tautos skirstomos pagal metafizinės pažangos grafiką į daugiau ar mažiau „atsilikusias“, „vėluojančias“ ir pan. „<...> Diogenas Laertietis neužmiršta pridurti, kad Pitagoras, šiuolaikinės hermeneutikos (disciplinos, aiškinančios prasminius, bet savaime neaiškius veikalus. Senovės

graikai apibrėžė kaip dievybės mįslingų pranešimų perteikimą žmonėms suprantama kalba, jos globėju buvo laikomas dievų pasiuntinys Hermis) ir Europos ezoterijos Tėvas, būtent iš „barbarų“ „sužinojo visą slaptąjį mokymą apie dievus“ <...>. Kažkokioje tolimoje „periferijoje“ gyvenančio žmogaus ar tautos nesuprantamas kalbėjimas tėra „bar bar bar bar...“, tačiau vos atvykęs iš tolimojo „centro“ išmoka „barbaro“ kalbą, jis čia pat tampa nauju pašvęstuoju ir gauna naują „raktą“ į universaliąsias būties paslaptis. Čia jau įžengiamė į Levi Stroso ir jo sekėjų revoliucines teorijas apie „civilizacijų lygiavertiškumą“. Bet <...> jokia teorija nepadės „civilizuotam žmogui“, kol jis neišmoks „barbarų“ kalbos <...>. Bent jau klasiku jis tikrai netaps, net šiuolaikinėje Europoje“ (Bučys 2008).

Kita vertus, iki šiol neturime mokslinių įrodymų, kas gi buvo tie „vandalai“ ir „barbarai“, kurie absorbavo suirusią Romos imperiją ir jos kultūrą. Labai patraukliai atrodo netikėta romantiko, istoriko, poeto Česlovo Gedgaudo teorija apie mūsų protėvių įtaką Europos kultūros raidai: „Pas gudus (Ispanijoje, Pietų Prancūzijoje, Šiaurės Italijoje) tikrai romėnai gyvena palaidą gyvenimą – pas vanduolius (suprask – „vandalus“) gi – net patys romėnai sutvarkyti!“ „Barbarai“ („varvarai – varuoliai“) moko „civilizuotus“ <...>. Neblogai. Jei patys nustosime vartoti tuos nuvalkiotus žodžius ir sąvokas, Romos propagandos sukurtas, pamatysime, kas vyko iš tikrųjų: tai buvo dviejų pasaulėžiūrų kova – padorių, dievobaimingų lietuvių Arijų („arėjų“) prieš ištvirkėlius pagonis (karo metu pagauti belaisviai, kuriais romiečiai ardavo laukus – „pagauniai“, lot. *paganus* – žemdirbys) Italijos miestelėnus“ (Gedgaudas 1994).

6. Kultūrinis prieštaravimų pradai

„Mes visada nuoširdžiai tikėsime, kad tvirtos ir nepajudinamos tradicinės dvinarės būties struktūros viena dalis (svetimoji, kito) yra „blogesnė“, „nenormali“, „laukinė“, „pavojinga“ (lot. *barbari infesti*), „nešvari“, „neišsivysčiusi“, „bedieviška“, „neraštinga“, „nedorą“, „netikusi“, „nepatikima“ (lot. *infideli*), „žiauri“, „gyvuliška“ (lot. *bestiale*), „barbariška“, „atsilikusi“ etc., o kita (savoji, mano, mūsų) – kur kas „geresnė“, „normali“, „šviesi“, „švari“, „padori“, „ne laukinė“, „civilizuota“, „dievobaiminga“, „kultūringa“, „raštinga“ etc. Mary Douglas darbai atvėrė giliausias moralines dvinarės struktūros deformacijas kolektyvinėje sąmonėje, susijusias su žmogaus ir genties instinktyvia

savigyna „priešų apsuptyje“. Maža pasakyti, kad „ne mūsų“ pasaulis yra pavojingas, būtina jausti, kad jis „nešvarus“, „nevertas kontakto“. O jei kontaktas vis dėlto įvyksta, būtina čia pat rituališkai nusivalyti, apsiplauti, stropiai dezinfekuoti „nešvariųjų“ paliestus indus ir daiktus. Akivaizdu, kad ir šiandien giluminės moralinės deformacijos glūdi žmogaus ir tautos instinktuose, jie bando „saugiai atsiriboti“ nuo pavojingų kaimynų su jų papročiais ir tikybomis“ (Bučys 2008). „<...> pasak Gintaro Beresnevičiaus, autsaileris ne tik atmeta kolektyvą (ir tuo pat metu iš jo demonstratyviai išvaromas), bet ir pasirenka atvirą likimą. Autsaideriai visada lieka šalia universitetų, akademių sluoksnių, dailėje ar poezijoje – šalia premijų ir akademijų“, tačiau „išjudina naujas sroves, mokyklas, stilistikas“. „Ikiistorinis menininkas nupaišė Lasko (Lascaux, Prancūzija, 3, 4 pav.) olos sienose tokias <...> medžioklės scenas, kad linijos bei abstrahavimo stiliumi aplenkė Vakarų Europos tapytojus ne šimtais, o dešimtimis tūkstančių metų, jei skaičiuosim pagal teorinę meno modernėjimo skalę. Svarbiausia, kad olos piešinių meninė galia vienodai pribloškia ir meno ekspertus, ir mėgėjus, ir profanus <...>“ (Bučys 2008).

Tautos kultūros ir jos visuomeninės sąmonės evoliucija, kaip ir pačios tautos raida, yra labai netolygi: „Tautos tapsmas buvo ir yra diskretinis (iš lot. *diskretus*, *a um*; iš *discerno* – atskirti, atriboti, atidalyti), tai yra – netolydus, nuolat nutrūkstantis ir vėl susimezgantis, žiauriausiai nutraukiamas ir vėl stropiai sujungiamas, metodiškai diskredituojamas ir vėl atkakliai ginamas permainingas procesas. Tautos tapsmas kartu ir herojiškas ir tragiškas procesas. Kaip tik dėl to <...> visada labai lengva prikišti „informacines duobes“, kuomet tauta <...> nei raštu, nei valstybiniais aktais nerodo jokių gyvybės požymių, tarsi jos nebūtų buvę. Dėl to ypač pažeidžiami visų laikų romantinės patriotinės pakraipos mėginimai parodyti tautos ir jos kultūros tapsmą kaip nenutrūkstamą, vis stiprėjantį procesą nuo seniausių laikų iki mūsų dienu tautinio idealo. <...> įmanoma analitiškai atsekti, kokios jėgos iš kokių „centrų“, tautai prabudus, stengėsi aiškinti ir „moksliškai“ įteigti, kad tauta ką tik gimė, mažytė ir kvaila, nekultūringa ir necivilizuota, taigi jai reikalinga seno galingo „centro“ akyla priežiūra ir „atsilikusiai periferijai“ tinkamas liokajiškas apmokymas, vidutiniško lygio švietimas ir visiems prieinami masinės gamybos pasilinksminimai, kad paskui kiekiausiai miegotų. Tai nereikia, kad „informacinių duobių“ tarpniais nieko nevyko. Priešingai – vidinis etnosimbolizmo nutviekstas vyksmas gali išryškėti visur ir visada, jeigu išmoksime

skaityti net iš tuščio lapo“ (Bučys 2008). Nors tai vyksta visame pasaulyje, tačiau ypač ryškiai mes tai jaučiame savo pačių istorijoje.

7. Juridinis prieštaravimų pradai

Žinant, jog Lietuvoje kaip ir daugelyje pasaulio šalių privačią nuosavybę gina Konstitucijos nuostatos, tik asmeninės erdvės negali būti visuomeniškai prieinamos ar kitaip demonstruojamos be jų savininkų sutikimo ar valstybinių juridinių nuostatų (kratos orderių ar pan.). Visa kita aplinka daugiau ar mažiau gali būti priskiriama bendrojo naudojimo kategorijoms. Ši sistema, susijungusi į visumą, sudaro urbanistinius erdvių formantus, kitaip tariant karkasą – „aktyviausią gyventojų masinės veiklos procesų teritorinį telkinį, intensyviausiai įsisavintą erdvę. Karkasą formuoja pagrindinės magistralės, komunikacijų mazgai, su jais susiję miesto statiniai – visuomeniniai, verslų, komercijos ir kiti unikalūs kompleksai, pritraukiantys masinius lankytojų srautus“ (Vanagas 2003). Iš esmės miestus formuoja ne tik subjektyvūs, meniniai bei kultūriniai veiksniai, bet ir objektyvios aplinkybės: „Plačių gatvių tiesimas, vandentiekio, kanalizacijos, dujų tiekimo tinklo ir sistemų statyba, parkų kūrimas, viešojo transporto diegimas <...> – štai pagrindiniai realūs urbanistikos puoselėtojai“ (Vanagas 2003).

Viešųjų erdvių sudaromoji dalis, be kurios neįsivaizduojamas šiuolaikinis urbanistinis visos šalies, konkretaus miesto karkasas, yra transporto tinklas: vieškeliai, keliai, gatvės, šaligatviai, greitkeliai, aplinkkeliai, tiltai, tuneliai, aikštės, alėjos, skverai, esplanados, parkai, nacionaliniai parkai, rezervatai, draustiniai, valstybiniai miškai, vandens telkiniai, krantinės, kurortai, regyklos, miestų interjerai, pastatų prieigos ir jų interjerai. Natūralu, kad kiekviena iš čia išvardintų erdvių tapo menininkų interesų objektais, naujais kūrybos iššūkiais, naujomis kūrėjų ir visuomenės sąmonių sąlyčio, estetinės komunikacijos taškais. Esminis skirtumas tarp visuomenės ir kūrėjų sovietiniais metais ir dabar yra grindžiamas iš esmės skirtingu dalyvavimo šiuose procesuose principu. Totalitaristinė ideologija vienareikšmiškai nurodinėjo meno kūrimo būdus, siekdama kultūrą dirbtinai priartinti prie masinės sampratos ir padaryti prieinamą bet kokio išsilavinimo žmonėms, o demokratijos sąlygomis visuomenei suteikta laisvė pačiai pasirinkti reikalingus dvasinius kriterijus. Tokiu atveju socio pasirengimo veiksnys tampa svarbiausias, nes kūrėjų pasiūla tampa absoliučiai beribė, apibrėžta tik taikaus sambūvio principais

3 pav. Lasko (Prancūzija) urvo piešiniai
Fig. 3. Drawings in the cave Lasko (France)

bei moralės nuostatomis pagrįstais oficialiais valstybės įstatymais, tačiau labai skirtingai interpretuojamais. Tokiai meninei situacijai įvertinti jau neišvengiamai reikalingas specialus pasiruošimas ir išsilavinimas kaip ir bet kurioje kitoje gyvenimo srityje. Visuomeninis ryšys² ir visuomenės dalyvavimas planavimo procesuose³ ir pan. tampa kūrybą realiai reglamentuojančiais veiksniais, o valdžios kaip anksčiau įprasto vienintelio sprendžiančio absoliuto išikišimas tampa neveiksmingas. Naujosios aplinkos formavimo problemos labai konkrečiai išryškėja *hinterlande*⁴ ir visiškai atitinka „vietų teoriją“⁵.

² Visuomeninis ryšys – tarpusavio ryšio jausena, tikslų bendrumas, žmonių grupės solidarumas (kartais lydimas atskirumo jausenos), sukeliantis jos narių lojalumą tos grupės sukurtoms ir respektuojamoms normoms ir vertybėms. Pasireiškia visuomeninių institucijų sistemoje (pvz.: tarpusavio pagalba, bendradarbiavimas, visuomenės nuomonė). Tiesiogiai susijęs su bendruomenės kultiniu ir visuomeniniu vienybės jausimu; susidaro taip pat ir kaip žmonių erdvinio artumo pasekmė. Visuomeninio ryšio tipas – kaimynystės ryšys (Vanagas 2003).

³ Visuomenės dalyvavimas planavimo procese. Pagal LR teritorijų planavimo įstatymą visi teritorijų planavimo dokumentai turi būti svarstomi viešai. Visi LR fiziniai ir juridiniai asmenys turi teisę susipažinti su rengiamais ir patvirtintais teritorijų planavimo dokumentais, gali reikšti pastabas, pasiūlymus, o labiausiai su planuojama teritorija susiję – reikšti pretenzijas. Vakarų šalyse visuomenės dalyvavimas (*public participation*) yra kultivuojamas nuo seno ir plačiai, yra nusistovėjęs specialios formos ir metodikos (Vanagas 2003).

⁴ *Hinterlandas* – rajonas, kuris yra artimas centrai (pramoniniam, prekybiniam centrai, uostui ir pan.), pasižymi trauka į jį (Vanagas 2003).

⁵ Vietų teorija – teorija, tirianti jėgas, kurios lemia įvairaus profilio įstaigų išsidėstymą. Jos poskyris – tai centrinio miesto (arba centrų) teorija, nagrinėjanti teritorijos centrų susidarymą (Vanagas 2003).

4 pav. Šiuolaikinė spontaniškoji miestų grafika
Fig. 4. Graffiti in contemporary city

8. Būdingi prieštaravimai viešųjų erdvių formavimo pavyzdžiuose

Viena iš pirmųjų naujojo meninio mąstymo apraiškų ir artefaktų⁶ tapo skulptoriaus Gintaro Karoso įkurto Europos parko (5 pav.) idėja. Tęsianti jau anksčiau, dar sovietiniais metais valstybės inicijuotą ir realiai pradėtą kurti skulptūros parkų tradiciją, ši veikla buvo komercializuota, už įėjimą į teritoriją pradėtas imti mokestis (nors realios tvoros nebuvimas miške leido ir kitus „apžvalgos“ variantus). Nuolat pateikiama informacija masinėse informacijos priemonėse, garsių pasaulinio lygio menininkų dalyvavimas pleneruose, netgi edukacinės erdvės įkūrimas – visa tai bylojo apie naujo požiūrio į meną raidą. Šiuolaikinis menas ir menininkai – jau nebe tie kuklūs praeities genijai, kurie dažnai net savomis lėšomis, prastomis buities ir darbo sąlygomis, aukodami asmeninę gerovę ir sveikatą, kūrė genialius šedevrus, tyliai laukdami visuotinio pripažinimo, arba taip ir numirė išsekę, visiškame skurde. Naujieji kūrėjai užėmė aktyvią gyvenimo poziciją, naudojosi rėmėjų, stipendijų, programų arba fondų lėšomis, naujausiomis techninėmis atlikimo priemonėmis. Dar daugiau – jie tarsį nustatė principus naujai gyvenimo ir veiksmo estetikai, drąsiai ir kartais net iššaukiančiai paneigę ir sumenkinę ligšiolinius klasikinčius bandymus.

⁶ Artefaktas – medžiaginis žmonių sukurtas objektas (užstatymas, infrastruktūra, statybų technika, transportas, telekomunikaciniai ryšiai). Tai pirminiai artefaktai, antriniai – papročiai, normos, taisyklės, simboliai (Vanagas 2003).

Natūrali gamtos apsuptis suteikia puikų foną meniniams eksperimentams, urbanistinio konteksto laisvė nekelia jokių estetinių pretenzijų. Pagrindinė šio tipo erdvių prieštaravimų sritis – materialaus išlikimo klausimai. Nuolatine, jėga brukama komercializuota reklama spaudoje, radijo ir televizijos laidose jau tampa nebe informacijos ar meno propagandos įrankiu, bet veikia priešingai – sukelia atvirkštinę atmetimo reakciją. Perdėm įkyriai brukamos prekės dažniausiai būna nelabai pastebimos arba net mažai kam reikalingos.

Sovietiniais metais buvo ir priešingų variantų – nesavanaudiškos asmeninės iniciatyvos pastangomis sukurta Viliaus Orvido sodyba Salantuose šiuo metu yra gerokai užmiršta ir apleista, tačiau išėivijoje vertinama kaip pasaulinio lygio reiškinys. Avangardistas filmų kūrėjas Jonas Mekas teigia: „Brancusi, Moore, Smithson – svarbūs dvidešimtojo amžiaus skulptūros istorijoje. Bet Orvidas yra lygiai svarbus. Tu stovi tarp visų tų akmenų ir jauti tokią didelę žmogaus jėgą, toki neapsakomą atsispyrimą prieš visas totalitarines jėgas. Ateis laikas, kai pasaulio meno studentai iš Japonijos, Amerikos ir Paryžiaus plauks į Salantus, kaip jie plaukia į St. Michel, Taj Mahal ar Stonehenge“ (Bučys 2008) (6 pav.).

Atsvara sovietiniais metais vyravusiai ideologizuoto meno koncepcijai, ją paneigiantis, ironizuojantis Grūto parkas įkurtas verslo idėjos pagrindais. Ši viešoji erdvė tapo ypač patraukli užsieniečiams ir atkūrus Nepriklausomybę gimusiam jaunimui, tik iš laikraščių ir radijo ar televizijos pranešimų girdėjusiems apie to laikmečio realybę. Žmonėms, sovietiniais metais realiai gyvenusiems šioje dirbtinai ideologizuotoje aplinkoje, Grūto parkas sukelia visai kitokias asociacijas. Netikėta tai, kad gana ironiška idėja pagrįsto parko

sukūrimas šiuolaikinės Rusijos tarptautinėje politikoje pateikiamas kaip teisingo Lietuvos bendradarbiavimo su ja ir išlikusios sovietinių metų kultūros problematikos sprendimo etaloninis pavyzdys, originali išeitis iš keblios ideologinės situacijos.

Visais atvejais menas kūrėjų pateikiamais sprendimais atlieka vieną iš savo pagrindinių užduočių – sukelia išgyvenimus, veikia žmonių sąmonę, gyvenimo raidą, formuoja viešųjų erdvių aplinką. Dažniausiai objektai yra suprantami ir vertinami sąmoningai ar nesąmoningai lyginant, ieškant analogijų, stengiantis juos klasifikuoti sąmonėje ir pritaikyti prie jau anksčiau žinomų, visuomenės aprobuotų archetipų⁷. Kultūrinio veiklos nuoseklumo, perimamumo idėja visuomet yra aukštesnė raidos kategorija negu paprasčiausias paneigimas ar net visiškas sunaikinimas. Nors Romos kultūros vertybė – griuvėsiai, atsiradę kiekvienam naujam cezariui naikinant prieš tai valdžiusiojo darbus ir įamžinant savuosius, Helsinkio centre yra priešingų pavyzdžių. Iki šiol vienoje iš pagrindinių šalies viešųjų erdvių, prieš pagrindinę šventovę – katedrą – yra išsaugotas buvusio šalies užkariautojo caro Nikolajaus bronzinis paminklas.

Tik per plauką Vilniuje išliko socialistinio realizmo plastiniai pavyzdžiai ant Žaliojo tilto (7, 8 pav.). Naujosios kartos meno atstovai taip pat nėra abejingi šiai aplinkai ir nuolat savaip papildo ją grafitais arba tiesiog užmauna skulptūroms kartonines dėzes ant

5 pav. Profesionaliai angažuotas Europos parko skulptūrų dirbtinumas

Fig. 5. Artificially engaged professional attempts to create "Europa" park of sculptures

6 pav. V. Orvido sodybos estetikos natūralus betarpiškumas

Fig. 6. Natural immediacy of the sculptural environment in the V. Orvidas' grange

⁷ Archetipas [gr. *archetypon* < *arche* – pradžia + *typos* – pavyzdys] – simbolio, ženklų, turinčio konkrečią socialinę erdvinę reikšmę, pirmavaizdis, susikūręs kolektyvinėje sąmonėje ir leidžiantis atpažinti bei identifikuoti erdvines, socialines ir gamtines realijas urbanistinių objektų įvaizdžiuose (Vanagas 2003).

galvų. Labiausiai tilto estetiką dako ideologinės kovos su sovietinių švenčių progomis atsirandančiomis provokacijomis pasekmės – ant akmens dažais užterlioti užrašai.

Lenino paminklo nukėlimas nuo postamento tapo chrestomatiniu visos Rytų Europos sovietinės sistemos byrėjimo simboliu, iki šiol demonstruojamu įvairiose masinėse informacijos priemonėse (9 pav.).

Aukščiausia tarpusavio nesusikalbėjimo ir sampratos atskirties išraiška tapo Lukiškių aikštės sutvarkymo konkurso etapai. Seimo nutarimas, kaip politinis bei juridinis dokumentas, išreiškęs intuityvią visuomenės valią – centrinę miesto bei visos šalies erdvę paversti laisvės išraiškos simboliu vietoje buvusios ideologizuotos viešosios erdvės – kol kas taip ir liko neįgyvendintas (10 pav.). Pažangios minties patriotinės jėgos, veikusios pogrindyje sovietiniais metais ir sudariusios prielaidas Sovietų Sąjungos griūčiai, nesurado tiesioginio, nuoširdaus ir priimtino atgarsio menininkų vaizduotėse. Pasigirdo net radikalių profesionalų nuomonių apie pačios erdvės fizinių parametrų neatitiktį keliamiems tikslams. Laikui bėgant iš priemiesčio pievos evoliucionavusi turgaus aikštė, iki šiol išlikusi kaip viešoji erdvė – žaliasis miesto plotas, kelia įvairias urbanistines asociacijas, tarsi tai galėtų būti dar vienas puikus sklypas naujoms statyboms. Įvertinus galimų architektūros objektų ideologinę ir tipologinę prigimtį, kyla rimtų abejonių dėl galimos tokio objekto funkcinės paskirties šioje ypatingoje teritorijoje. Tradiciškai aukščiausius žmonijos siekių ir svajonių idealus išreikšdavo bažnyčios statyba, tačiau net ir šis objektas jau yra

8 pav. Žaliojo tilto kontekstas
Fig. 8. Context of Green Bridge

9 pav. Lenino paminklo išmontavimas Vilniuje
Fig. 9. Demounting of the Leninas Monument in Vilnius

7 pav. Žaliojo tilto plastiniai akcentai
Fig. 7. Sculptures of Green Bridge

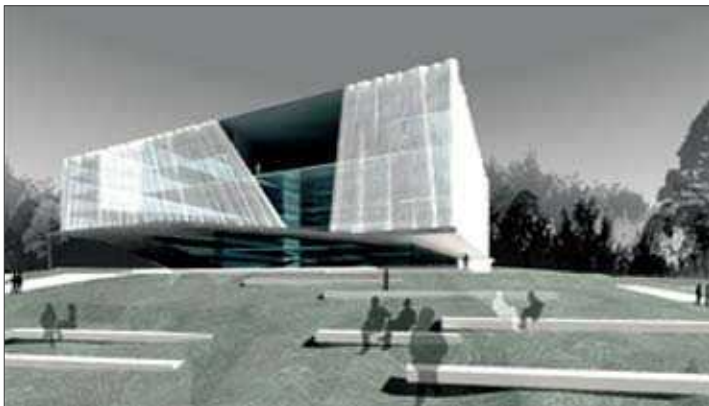

10 pav. Dabartinis Lukiškių aikštės vaizdas
Fig. 10. Contemporary view of the square Lukiškės

netoliese realizuotas. Suvokiant moderniosios kultūros nevienareikšmiškumą, jos finansavimo šaltinius ir galimybes, net ir koncertų salės bei meno parodų objektas tokiose erdvėse kelia daugiau klausimų negu pateikia atsakymų (tai liudija Taurakalnio objekto konkursas, kuriame kultūra jau tampa tiesiogiai priklausoma nuo verslo diktato). Nemažiau abejonių kelia ir galimas urbanistinis, nepriklausomas nuo objekto paskirties, pastatymas, nes ši teritorija iš esmės yra užbaigta pagal tuometinį aplinkos supratimą, suformuota kaip vientisa erdvė su įvairiais laikotarpiais aplink užstatytais objektais. Antra vertus, argi gali būti mieste per daug žaliųjų plotų? Negi pradėsime diskutuoti apie per didelį ir nesuformuotą Kalnų, Vingio parkus, Katedros aikštės kaimynystėje esančius plotus ir pan. Ne visuomet architektūriniai, skulptūriniai ar kiti grynai profesine logika pagrįsti veiksmai gali padėti išspręsti susiklosčiusias visuomenines, politines ar socialines problemas. Panašus likimas, ko gero, laukia viso buvusio Profsąjungų rūmų pastato ant Tauro kalno, nors konkurse ir buvo pateiktos pakankamai originalios ir profesionalios esminio tūrio, įaugusio į miesto panoramas, išsaugojimo idėjos. Daugelis Lietuvos ir užsienio pavyzdžių įrodė, kad kartais didesnę meninę pridėtinę vertę galima pasiekti esamas struktūras integruojant į naują audinį, o ne objektą tiesiog nušluojant nuo žemės paviršiaus ir pradendant darbus pagal *tabula rasa* metodiką – visiškai iš naujo (11, 12 pav.).

Prieš keletą metų Vilniaus miesto politikai, ieškodami naujų patrauklių investicijoms idėjų, atsigręžė į pagrindinę miesto kompozicinę ašį – Neries upę. Įvairūs konkursai ir kūrybinės dirbtuvės išryškino užmirštą šios aplinkos potencialą. Krantinėse, pievoje šalia Baltojo tilto, kitose vietose pradėtos rengti įvairios meninės akcijos, koncertai, miesto šventės, oro balionų varžybos ir pan. Kulminacija tapo tarptautinės Gugenheimo-Ermitažo muziejaus kviestinių architektų varžytuvės, išjudinusios viešąją nuomonę bei inspiravusios diskusijas apie nacionalinio ir užsienių meno tarpusavio santykį ir sąveiką. Pagrindiniu šiuo metu pačiame miesto centre esančios tuščios pievos – viešosios erdvės – akcentu turėtų tapti didelis, futuristinės, drastiškos išraiškos pastatas (13, 14 pav.).

Savo išskirtinumu ir unikalumu jis privalėtų atlikti trejopą vaidmenį: tapti reikšminga, pasaulinio lygio meno kūrinių ekspozicija, unikaliu architektūros objektu, miesto centro viešosios erdvės formantu. Įvertinus ir tai, kad šalia numatomas naujasis tiltas (tebeanalizuojama galima jo urbanistinė trasa), šiuo metu esanti didžiulė atvira erdvė gali sumažėti iki minimumo. Paskelbus dienraštyje „Respublika“ apie kontraversišką Pigiausios skulptūros konkursą, kaip viešu atsaku į pastaruoju metu Neries upės krantinėse politinė iniciatyva instaliuotus tris plastinius objektus, sukėlusius prieštaringą gyventojų reakciją (15 pav., a, b, c), šio straipsnio autorius pasinaudojo galimybe grafiškai išreikšti savo požiūrį į meno ir viešosios erdvės santy-

11 pav. Visuomeninio pastato ant Tauro kalno konkursinis projektas (aut. UAB „Vilniaus architektūros studija“. Archit. K. Pempė, A. Pliučas, G. Gečaitė, L. Jančytė, N. Baran, J. Dagelis, D. Kisielius, V. Kutaitė, I. Lukauskas, V. Lukoševičius, G. Jurgelevičius)

Fig. 11. Entry to architectural competition for the public building on Taurus Hill (authors: UAB „Vilniaus architektūros studija“.

Archs. K. Pempė, A. Pliučas, G. Gečaitė, L. Jančytė, N. Baran, J. Dagelis, D. Kisielius, V. Kutaitė, I. Lukauskas, V. Lukoševičius, G. Jurgelevičius)

12 pav. Šiuo metu esančio pastato ant Tauro kalno vaizdas

Fig. 12. Contemporary view of the building on Taurus hill

13 pav. Gugenheimo-Ermitažo muziejaus vizija Vilniuje (archit. Zaha Hadid grupės vizualizacija)

Fig. 13. Vision of Guggenheim-Hermitage Museum in Vilnius (visualization of arch. Zaha Hadid group)

14 pav. Šiuo metu miesto centre esanti vilniečių pamėgta pieva

Fig. 14. The present favourite field of Vilnius citizens in the centre of the city

15 pav. Vilniaus – Europos kultūros sostinės – proga sukurti meno akcentai Neries pakrantėje (aut. V. Urbanavičius, M. Navakas, R. Antinis). „Puskalnis“, stovėdamas gatvės ašyje, gali trukdyti ateityje šioje vietoje nutiesti tiltą į Žvėryną (a, b, c)

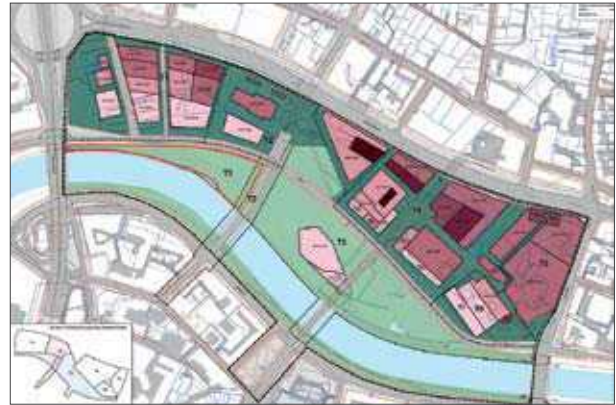
Fig. 15. Sculptures created on the Neris riverside for Vilnius – the capital of European culture (authors: V. Urbanavičius, M. Navakas, R. Antinis). “Puskalnis” erected on the street axis could block the future bridge to Žvėrynas (a, b, c)

kį mieste. Kilo mintis nekurti dar vieno materialaus objekto, kuris galėtų būti tiesmukai vertinamas menine arba finansine išraiška (juolab kad pigiausio meninio sprendimo paieška – iš esmės ydinga idėja), inicijuotų naujas meno vertės ir kainos santykio diskusijas, bet priešingai – išsaugoti dar galbūt likšančią žaliąją erdvę kaip realią vietą, skirtą žmonėms bendrauti. Po visų planuojamų statybų dešiniojoje upės pakrantėje būtų tikslinga kraštovaizdžio architektūros priemonėmis įprasminti likusią tuščią viešąją erdvę. Joje gyventojai, kaip jau dabar savaime tampa įprasta, galėtų praleisti laiką, tiesiogiai pajustų išlikusių unikalių Vilniaus miesto ir išskirtinės gamtos sąveiką pačiame sostinės centre (16, 17 pav.).

16 pav. Natūralios gamtos išsaugojimo idėja Neris krantinės viešojoje erdvėje (archit. G. Čaikauskas)

Fig. 16. Idea of preserving natural public space on the Neris riverside (arch. G. Čaikauskas)

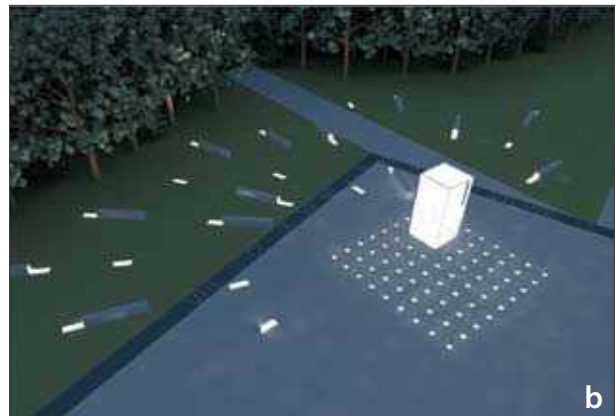
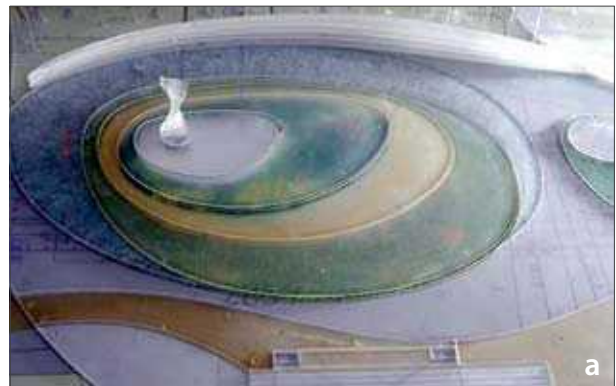

17 pav. Siūloma viešosios erdvės padėtis urbanistinėje konceptualaus planavimo schemoje („Vilniaus planas“, arch. S. Motieka)

Fig. 17. Proposed location of public space (arch. G. Čaikauskas) in conceptual planning scheme (“Vilniaus planas“, arch. S. Motieka)

Studentų miestelio Saulėtekio alėjoje viešosios erdvės sutvarkymo konkurse pateikti šalia pėsčiųjų tako esančios aikštelės humanizavimo projektai. Premijuotuose darbuose aplinka organizuojama skirtingos išraiškos plastinėmis priemonėmis bei papildomais mažosios architektūros elementais: suoliukais, šviestuvais ir pan. I vietos nugalėtojai pasiūlė labiau įprastą – plastinį akcentą, o II vietą laimėjusiame darbe pasiūlyti modernių technologijų sprendimai, kuriems suteikta simbolinė prasmė. Pagrindinis idėjos akcentas – skulptūrinė kompozicija „Mokslo laikrodis“, atspindinti naujausias technologijas. Iš ekranų suformuotas stačiakampis organizuoja ir įprasmina šiuo metu esantį anemišką plotą, likusį demontavus sovietinių metų monumentą. Aikštės piešinys leidžia sukurti saulės laikrodžio sistemą, gali būti panaudojamas elektroninei laiko skalei ir t. t. Koncentriškai aplink akcentą išdėstyti dvylika suoliukų išreiškia dvylikos mėnesių idėją, kompozicijoje dalyvauja esantis miško masyvas, pavieniai medžiai (18 pav.).

Centrinės Liublino (Lenkija) viešosios erdvės *Skver Litewski* išvystymo tarptautinės architektūrinės dirbtuvės atskleidė, jog viena iš pagrindinių problemų visuomet yra socialinis užsakymas. Pateikti sprendimai įrodė, kad iš esmės situacija, susiformavusi Vilniaus Lukiškių aikštės konkurse, yra simptomatiška, ji kartojasi neprklausomai nuo daugelio aplinkybių. Visuomet tokiose situacijose susiformuoja du konceptualūs kraštutiniai, o kiti projektai išsidėsto tarp jų. Radikaliausias sprendimas – kiek galima urbanizuoti esantį laisvą plotą, įrengiant antžemines ar požemines

18 pav. Kompozicijos „Mokslo laikrodis“ konkursiniai darbai:

- a) I vieta (aut. „Naujoji architektūra ir grafika“);
- b) II vieta (aut. „Architektūros linija“)

Fig. 18. Entries for architectural competition “Science watch”:

- a) first prize (author: “Naujoji architektūra ir grafika”);
- b) second prize (author: “Architektūros linija”)

19 pav. Liublino (Lenkija) centrinės viešosios erdvės Skver Litewski dabartinis vaizdas

Fig. 19. Contemporary view of the public space Skver Litewski in Lublin (Poland)

20 pav. Skvero sutvarkymo pasiūlymas (archit. G. Čaikauskas, S. Beyer)

Fig. 20. Proposal for reconstruction of the square (archs. G. Čaikauskas, S. Beyer)

patalpas, sumažinant miesto žaliuosius plotus, o kitas, priešingas pasiūlymas – minimaliai keisti susiklosčiusią situaciją, ją išryškinant ir pateikiant kaip neatsiejamą istorijos ir miesto dalį (19, 20 pav.). Klasikinius viešosios erdvės sutvarkymo metodus pasirinko Estijos politikai, konkurse nugalėtoju paskelbę tradicines vertybes ir laiko patikrintus simbolius deklaruojantį projektą (21 pav.).

Kadangi socialinis užsakymas posovietinėse valstybėse būna itin nebrandus ir nekonkretus, politikai bei miesto valdžia dažniausiai ieško įvairių alternatyvių nuomonių, tikisi netikėtų naujų idėjų, stebi visuomenės reakciją. Tokiose neapibrėžtose situacijose itin aktyvi būna pelnu suinteresuotų verslininkų pozicija, nes nagrinėjamos teritorijos būna komerciškai patraukliausiose miestų erdvėse. Nesuformulavus ir įstatymiškai neapibrėžus kaip reikia atstovauti viešajam interesui, nenustačius aiškių finansavimo šaltinių, kūrybinės paieškos dažniausiai įstringa eskizų lygmenyje ir, nepasiekus konkrečių rezultatų, nukeliamos vėlesniam laikui.

Juridinių aspektų visuma, pagrįsta įstatymų nebuvimu arba jų netobulumu, vengimas prisiimti bet kokio sprendimo atsakomybę, politinės valios nebuvimas, dominuojantis komercinis interesas dažniausiai sukuria visiško neveiklumo ir chaoso prielaidas. Tai ypač gerai iliustruoja Lietuvos pajūrio architektūros sprendimų bei planavimo realybė. Palangoje, vadovaujantis liberalaus verslo interesais, kyla, net sostinės masteliu vertinant, itin tankaus užstatymo pavyzdžiai, o Neringos unikalus gamtos draustinis niekaip negali pašalinti nuo sovietinių metų likusios urbanistinės taršos. Beatodairiškas saugojimas, esant nesutvarkytai juridinei bazei, realybėje sukūrė naują, ypatingą egzis-

21 pav. Estijos nepriklausomybės kovų monumentas, sukurtas Talino centre esančioje viešojoje erdvėje šalia natūraliai susiformavusio pėsčiųjų tako

Fig. 21. Monument of Estonian Independence in the centre of Tallinn by a footpath

tencinį fenomeną – „juridinio nesvarumo būklę“. Šioje terpėje egzistuoja nesuvokiami, niekam nereikalingi, tačiau realiai apčiuopiami materijos likučiai, teikiantys ūkiškai mąstantiems savininkams būsimos investicijos prielaidas (22 pav., a, b, c, d). Gamtos aplinka lieka neišvalyta, „statinių vaiduoklių“ fragmentai negriaunami, todėl vietoje ekologinės švaros saugomoje, unikaloje teritorijoje ilgam laikui (tai trunka jau beveik dvidešimt metų) juridiškai užkonservuojama vizuali esteti- nė bei ekologinė aplinkos, t. y. viešosios erdvės, parko, prieinamo visiems, tarša. Galioja unikalus teisinis paradoksas – išsivysčiusiose šalyse nesuvokiamas žemėtvarkinis sprendimas: neprivatizuojamoje Neringos teritorijoje suformuotos privačios valdos, valstybinis valdymas šiose vietose negalimas. Vyksta begaliniai

22 pav. Ekologinė ir vizualinė tarša Neringoje (a, b, c, d)

Fig. 22. Ecological and visual pollution in Neringa (a, b, c, d)

teismai, rezultatai – neprognozuojami. Neveiklumas nėra ribojamas laiko, savininkas, per nustatytą terminą nesutvarkantis savo sklypo arba nepastatantis naujo objekto – nebaudžiamas. Jam suteikiama galimybė laukti geresnių politinių sprendimų ar palankesnės ekonominės situacijos.

Išvados ir pasiūlymai

1. Architektūra yra neatsiejama meninės kūrybos ir visuomenės civilizacijos dalis, todėl ją veikia visi charakteringi evoliucijos dėsniai. Išskylantys įvairiausių prieštaravimų pradai siekia visuomeninės atskirties šaknis, tiesiogiai siejasi su visomis žmonijos gyvenime egzistuojančiomis problemomis. Jų galima išvengti arba bent sumažinti poveikį tik iš esmės sprendžiant visuomeninius prieštaravimus.
2. Kiekvienas prieštaravimų pradas yra neatskiriamas nuo konkrečios gyvenimo srities, yra pakankamai objektyvus. Tie pradai yra labai skirtingi, tačiau visi vienodai kenkia ir menkina galutinį subjektyvų kūrybos rezultata.

3. Atskirties lygmuo yra atvirkščiai proporcingas šalių demokratijos tradicijoms, ekonomikos išsivystymui, gyventojų edukacijai, meninėms tradicijoms bei visuomeninei tolerancijai.
4. Aplinkos formavimą turi lemti ne vien pragmatiški politizuoti ekonomikos dėsniai, pagrįsti beribiu pelno siekimu, bet ir etikos bei moralės nuostatos.
5. Rengiant šalies politinės raidos kryptis bei programas, privalu akcentuoti ne nevaldomo liberalaus verslo plėtros prioritetus, bet visuomeninės atskirties mažinimo tikslus. Kultūros, švietimo ir meninio pasirengimo aukštesnis lygis padės subalansuoti ekologinius bei ekonominius svertus, įgyvendinti darnios plėtros idėjas bei pasiekti bendrą civilizacijos progresą.

Literatūra

- Vanagas, J. 2003. *Miesto teorija*. Vilnius: VDA leidykla. ISBN 9986-571-85-5.
- Vanagas, J. 2008. *Urbanistikos pagrindai*. Vilnius: Technika. ISBN 978-9955-28-237-2.
- Šepetytys, L. 1982. *Modernizmo metmenys*. Vilnius: „Vagos“ leidykla.

Visuotinė lietuvių enciklopedija. 2001–2008. Vyr. redaktorius Antanas Račis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. ISBN 5-420-01486-6.

Trilupaitytė, S.; Dubinskaitė, R.; Tereškinas, A., *ir kt.* 2005. *Pažymėtos teritorijos*. Vilnius: Tyto alba. ISBN 9986-16-410-9.

Bučys, A. 2008. *Barbarai vice versa klasikai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.

Gedgaudas, Č. 1994. *Mūsų praeities beieškant*. Kaunas: „Aušros“ spaustuvė. ISBN 9986-407-11-7.

DISJUNCTURE IN PUBLIC SPACE CONCEPTION

G. Čaikauskas

Abstract. The paper is devoted to different aesthetic categories of the existing environment and to disjuncture between the social order, creators' ideas and public conception of the results. Architectural design presented as a dominating subject among artistic subjects reflects development of human culture as well as regular evolution of the whole civilization. Conflict sources reflect society's miscommunication reasons. Evaluation of artistic activities is based on outstanding examples of former and contemporary projects and realizations.

Keywords: disjuncture, environmental conception, conflict sources.

GINTARAS ČAIKAUSKAS

Architect, Professor (2006), Faculty of Architecture, Vilnius Gediminas Technical University (VGTU), Pylimo g. 26/Trakų g. 1, LT-01132 Vilnius, Lithuania. E-mail: gintaras.caikauskas@architekturoslinija.lt

Probation in Finland and USA (1990–1991). Membership: member of Lithuanian Union of Architects (1988); member (1999), chairman (2002) of Expert Council of Architecture and Urbanism in Lithuanian Union of Architects. Honorary awards: three awards for the best projects and realizations nominated by Lithuanian Union of Architects; two awards of Lithuanian Ministry of Environment nominated by Lithuanian Union of Architects; two golden medals for the best project realization of the year nominated by Lithuanian Confederation of Industrialists; award of Lithuanian Real Estate Association. Publications: author of 3 research papers and tens of publications in professional press. Projects: author of over 200 projects of architectural design. Research interests: theory and practice of architecture.